

**O‘QUVCHILARNI INTERFAOL USULDA RAG‘BATLANTIRISHNING
“4K” TAMOYILIGA TA’SIRI**

**Andijon davlat pedagogika instituti doktoranti
Axmedova Dilnoza Xabibullo qizi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim sifatini oshirishning muhim vositasi bo‘lgan rag‘batlantirish metodining ahamiyati, yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalar va samarali interfaol metodlar asosida o‘qitish, o‘quvchilarini o‘qitishda ularning xatti-harakatlari va intellektini munosib rag‘batlantirish, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning o‘zini anglash va xulq-atvor afzalliklariga ijobiy ta’sir ko‘rsatish, tashqi va ichki motivatsiyaning o‘zaro ta’siri, mukofot va jazo usullarining samardorligini o‘rganish, o‘quvchilarni interfaol usulda rag‘batlantirish orqali 4K tamoyilini shakllantirish haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiya, rag‘bat, mukofot, jazo, motiv, metod, bilim, ko‘nikma, malaka.

XXI asrda ta’lim tizimida pedagoglar, jumladan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy faoliyatida metodik tayyorgarlik darajasini oshirish, ijodiy tafakkurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan texnologiyalardan foydalanish imkoniyatini ta’limni jahon miqyosida barqaror taraqqiyotni ta’minlovchi asosiy omil sifatida e’tirof etish kengaytirib kelmoqda. Bugun 2030-yilgacha belgilangan xalqaro ta’lim konsepsiyasida “butun hayot davomida sifatli ta’lim olishga imkoniyat yaratish” dolzarb vazifa sifatida belgilangani bunga yaqqol misol bo‘la oladi. Ta’lim sifatini ta’minlash esa yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalar va samarali interfaol metodlar asosida o‘qitishni talab qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitishda ularning xatti-harakatlari va intellektini munosib rag‘batlantirib borish o‘quvchilarning ta’lim olishga bo‘lgan qiziqishlarini orttiradi va ularning tarbiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘qituvchi-tarbiyachi ta’lim-tarbiya berish davomida yaxshi o‘qiydigan bolalarni sinfda, yangi jamoa ichida rag‘batlantirishi kerak. Bunda bolalar bir-biriga do‘stona munosabatda bo‘lishadi. Shuning uchun ular bir-biriga intilib, yaxshi o‘qishga harakat qiladi. Yomon o‘qiydigan bolalar yaxshi o‘qiydigan bolalarga intilib ular ham yaxshi o‘qishga kirishadi [2].

Yuqoridagi mavzu yuzasidan dunyo pedagog va psixolog olimlari ko‘plab ilmiy tadqiqot ishlari olib borishgan bo‘lib, jumladan Ludvig va Maehr (1967), Xillman va Shilds (1974), Alfred Adler, Marchant (1972), (Deysi, Schvartz, Scheinman va Ryan, (1981), Anton Semyonovich Makarenko, Amonashvili Sh.A., S.N. Lysenkova, Shatalov V.F., Bepalko V.P., Selevko G.K., Shchurkova N.E., Yakimanskaya I.S. va boshqalar bunga misol bo‘la oladi.

Sh.A. Amonashvili rag‘batlantirish metodiga quyidagicha ta’rif beradi. Rag‘batlantirish - bu shaxsning harakatlariga yuqori baho berish orqali uning ijobiy ko‘rinishlarini rag‘batlantirish, insonning sa’y-harakatlari va harakatlarining boshqalar tomonidan e’tirof etilishidan zavq va quvonch hissini shakllantirish. Amonashvili texnologiyasidagi har bir pedagogik (muammoli) vaziyat o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlaydi. Bolaga ta’lim va tarbiya mazmunining u yoki bu elementini taklif qilib, iste’dodli o‘qituvchi uni nafaqat ushbu mazmunni amalga oshirishga, balki uni ijtimoiy, hissiy, intellektual tajribasi bilan bog‘lashga ham yo‘naltiradi: nimani qabul qilish kerak? nimani rad etish kerak, nimani yana birinchi marta o‘ylash kerak. Bu Amonashvilining texnologiyasidagi vaziyatlarni haqiqatan ham muammoli, rivojlanayotgan va qimmatli qiladi [6].

Hozirgi vaqtda o’quvchilarda sinfdagi ijobiy xatti-harakatlarni rag’batlantirishning samarali usuli sifatida rag’batlantirishni qo’llab-quvvatlash uchun empirik dalillar ozroq miqdorni tahlil etadi. Ludvig va Mayehr (1967) rag’batlantiruvchi metodlar kichik maktab yoshidagi o’quvchilarning o’zini anglash va xulq-atvor afzalliklariga ijobiy ta’sir ko’rsatishi va boshqalar tomonidan rag’batlantirish o’z-o’zini anglashning ortishiga va xatti-harakatlar yo’nalishini yaxshilanishiga olib kelishini o’zlarining ilmiy izlanishlari davomida isbotladilar.

B.F.Skinner amerikalik psixolog va xulq-atvor psixologi operant konditsionerlik bo’yicha tadqiqotlari, shu jumladan mukofot va jazo usullarining samardorligini o’rganish ishi bilan mashhur. Skinner modeliga ko’ra, o’rganish davom etayotgan operant atrof - muhitni mustahkamlash nazorati ostiga tushganda sodir bo’ladi. Dastlab, operant kerakli operant belgisiga yaqinlashtirishni kuchaytirish orqali shakllanishi mumkin. Qayta ishlangan operantni takomillashtiruvchi hodisaning taqdimoti kuzatilsa, operantning paydo bo’lish ehtimoli oshadi. Skinner jazoni qo’llashni yoqlamagan. Uning tadqiqotlari shuni ko’rsatdiki, jazo xulq-atvorni nazorat qilishning samarasiz usuli bo’lib, u odatda xulq-atvorning qisqa muddatli o’zgarishiga olib keladi, lekin natijada, asosan, sub’ekt jazoga sabab bo’ladigan xatti-harakatlardan qochish o’rniga, jazolash stimulidan qochishga harakat qiladi [7].

X.Mandl o’quvchilar motivatsiyasi va uning o’quv jarayoniga ta’siriga e’tibor qaratdi. U motivatsiyaning turli jihatlarini, jumladan, tashqi motivatsiyani (mukofot va jazo kabi) va ichki motivatsiyani (mavzuga qiziqish, muvaffaqiyatga erishish istagi) o’rganib chiqdi. Mandl tadqiqotining muhim jihatlaridan biri bu ijobiy ta’lim tajribasini yaratishda mukofotning rolidir. U maqtov, qo’llab-quvvatlash va mukofot kabi turli xil kuchaytirish turlari motivatsiyani qanday rag’batlantirishi va o’quv yutuqlarini yaxshilashi mumkinligini tahlil qildi. U o’z tadqiqotlari asosida qo’llab-quvvatlovchi va rag’batlantiruvchi ta’lim muhitini yaratishga qaratilgan pedagogik texnika va strategiyalarni ishlab chiqdi. U o’qituvchilarga o’quvchilarning o’qishga bo’lgan qiziqishini rag’batlantirish va ularning ilmiy yutuqlarini yaxshilashga yordam beradigan vositalar va yondashuvlarni taklif qildi. Uning ishi o’quv jarayonlarini tushunish va o’qitish amaliyotini rivojlantirishga, ayniqsa, o’quvchilarni rag’batlantirish kontekstida sezilarli ta’sir ko’rsatdi.

Tashqi motivatsiya: Mandl o’quv jarayonida mukofot va jazo kabi tashqi stimullarni o’z ichiga olgan tashqi motivatsiyaning rolini o’rganib chiqdi. U ushbu mexanizmlar o’quvchilarning ta’lim natijalari va motivatsiyasiga qanday ta’sir qilishini o’rgandi. Misol uchun, qanday qilib mukofotlash shakllari o’quv yutuqlari va o’rganishga qiziqishni rag’batlantirishi mumkin, jazo esa stressni va o’rganishga salbiy munosabatni keltirib chiqarishi mumkin.

Ichki motivatsiya: Shuningdek, u o’quvchining ichki motivatsiyasini o’rganib chiqdi, masalan, fanga qiziqish, muvaffaqiyatga erishish istagi va o’zini o’zi anglash. Mandl ichki motivatsiyaning rivojlanishiga qanday omillar yordam berishini va u ta’lim natijalariga va umuman ta’lim jarayoniga qanday ta’sir qilishini tahlil qildi. Talabalarni o’z manfaatlari va maqsadlari yo’lida qo’llab-quvvatlash muhimligini ta’kidladi.

Mandl shuningdek, tashqi va ichki motivatsiya o’rtasidagi o’zaro ta’sirni o’rganib chiqdi. U mustahkamlashning ba’zi shakllari o’quvchilarning ichki motivatsiyasini qanday qo’llab-quvvatlashi va kuchaytirishi mumkinligini, shuningdek, mustahkamlashning salbiy shakllari uning rivojlanishiga qanday to’sqinlik qilishini o’rgandi. Bu motivatsiya va ta’lim samaradorligini maksimal

"4K" modeliga asoslangan innovatsion yondashuv maktablarda qo’llash uchun alohida sharoitlar talab etmaydi. Masalan, o’quvchilarda tanqidiy fikrlash qobiliyati savol-topshiriqlar bilan, muloqot ko’nikmasi esa savol-topshiriqlar va mashg’ulotlar orqali rivojlanadi. Maktablarda bu usullarni ishlatish uchun sharoit yo’q deb aytish noto’g’ri.

“Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim, fan, innovatsiya va ilmiy tadqiqotlarning salmoqli natijalari: muammo va yechimlar” mavzusida Respublika ilmiy anjuman to’plam materiallari 2024-yil 19-aprel kun.

Interfaol usulda rag‘batlantirish metodlari esa o‘quvchilarda "4K" modeliga asoslangan tamoyillarni shakllanishiga xizmat qiladi.

Kollaboratsiya: Darsliklar o‘quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o‘quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarini o‘rganishga ko‘maklashadi.

Kommunikativlik: O‘quvchilar o‘z fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, ma’lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o‘rganadi.

Kreativ fikrlash: O‘quvchilar o‘z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo‘llashni o‘rganadi, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi.

Kritik (tanqidiy) fikrlash: Ushbu metodologiya o‘quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o‘z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilar muammolarga tahliliy nuqtai nazardan yondashishni o‘rganadi va mantiqiy fikrlash asosida o‘z nuqtayi nazarini shakllantiradi.

Hech kimga sir emaski, har bir soha rivojining manbai shu soha vakillarini munosib rag‘batlantirishdir. Inson o‘z mehnati, muvaffaqiyati uchun atrofdagilardan moddiy va ma’naviy rag‘bat kutganidek, o‘quvchilarda ham rag‘batga bo‘lgan ehtiyoj kuchlidir. Rag‘batlantirishning to‘g‘ri va samarali usullaridan foydalanish esa oliy maqsadimiz bo‘lgan ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаева, Ш. Х. (2021). Психологические факторы эмоционального стресса в профессиональной деятельности учителя: Абдуллаева Шоира Хамидовна Ташкентский государственный университет Востоковедения, заведующий кафедрой педагогики и психологии, доктор психологических наук, доцент. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (5).
2. Dilnoza, A. (2023). O‘quvchilarni rag‘batlantirish orqali tarbiyalash va intellektual salohiyatlarini oshirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari (boshlang‘ich sinflar misolida). *Science and innovation*, 2(Special Issue 4), 69-73.
3. Mandl Heinz, Geyken Alexander. Unterstützung des selbstgesteuerten Lernens in einer Tele-CBT Umgebung. *Unterrichtswissenschaft*. 21. 1993. 214-232-b.
4. qizi Xabibullayeva, S. S., & qiz Abdulmadjidova, M. D. (2023, january). Tezkor qaror qabul qilish-hozirgi zamon muhim talabi. In international conferences (vol. 1, no. 2, pp. 45-49).
5. Sattarova, I. M., & Abdulmadjidova, M. (2021). Ta’lim jarayoni samaradorligini oshirishda o‘yinli texnologiyalardan foydalanish pedagogik zaruriyat sifatida. Ta’lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali, 1(6), 5-9.
6. Y. Rasulova, D.M aqsudova. Tarbiyaviy ishlar metodikasi (o‘quv qo‘llamna). - T. : “Sanostandart” nashriyoti. 2012 y. - 96 bet.
7. <https://uz.kineshma.net/B-Skinner-6106>